

Ба Шӯрои диссертатсионии 6D. КОА – 018
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Қурбонализода Нурулло Шамсулло дар мавзӯи «Масъалаҳои субъекти ҳуқуқи маданӣ будани шахсони воқеӣ: ҷиҳатҳои назариявӣ ва амалӣ дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ)

Бояд зикр намуд, ки субъекти ҳуқуқи маданӣ будани шахсони воқеӣ паҳлуҳои гуногун дорад ва то ҳол оид ба онҳо ақидаҳои мухталиф ҷой доранд. Бо қабул гардидани Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КМ ҚТ) аз 24 – уми декабри соли 2022, таҳти № 1918 дар таносуби истилоҳҳои «шаҳрвандон» ва «шахсони воқеӣ» қонунгузор дар қисми 1 моддаи 24 муқаррар намуд, ки «Таҳти мафҳуми шахси воқеӣ шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрванди хориҷӣ, инчунин шахси бешаҳрванд фаҳмида мешавад». Дар қисми 1 моддаи 17 КГ ҚТ таҳти мафҳуми шаҳрванд (ашхоси воқеӣ) шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони давлатҳои дигар, инчунин ашхоси бешаҳрвандӣ фаҳмида мешуд. Аз он бармеояд, ки истилоҳҳои «шаҳрвандон» ва «шахсони воқеӣ» ҳаммаъно мебошанд. Чунин мафҳум ва таносуб қобили қабул нест, чунки аломатҳои хос ва устувори субъекти ҳуқуқи маданӣ будани шахси воқеиро инъикос намекунад. Истилоҳи «шахсони воқеӣ» хосси ҳуқуқи маданӣ буда, маънои васеъ дорад, инсонҳоеро дар таркиби худ доранд, ки онҳо мустақил, дорои иродаи

худмухтор ва баробар мебошанд. Шахрвандони ҚТ яке аз онҳо мебошанд. Аз рӯйи ҳуқуқи маданӣ онҳо набояд дар таносуб бо дигар «шахсони воқеӣ» бартарӣ ва афзалият дошта бошанд. Маҳдудият дар харидани манзили истиқоматӣ, фарзандхондӣ ва бастанӣ акди никоҳ дар нисбати дигар «шахсони воқеӣ» хилофи қобилияти ҳуқуқдории шахси воқеӣ мебошад. Дар қисми 1 моддаи 18 КМ ҚТ муқаррар гардидааст, ки қобилияти доштани ҳуқуқи уҳдадории маданӣ (қобилияти ҳуқуқдории маданӣ) нисбати ҳамаи шахсони воқеӣ ба андозаи баробар эътироф карда мешавад. Ин ва дигар меъёрҳои КМ ҚТ дар назди олимони ва мутахассисони соҳаи ҳуқуқи маданӣ масъалаҳои нав гузошта, таҳқиқи объективонаи онро тақозо менамояд. Бинобар ин, диссертатсияи мазкур қадами нахустин дар таҳқиқи шахсони воқеӣ мебошад.

Мақсади таҳқиқоти мазкур гузаронидани таҳлили комплекси илмии проблемаҳои назариявӣ, қонунгузорӣ ва амалии қобилияти ҳуқуқдории субъективии маданияи шахсони воқеӣ, муайян кардани мазмуну моҳияти он ва ҳамзамон дарёфти роҳҳои муайяни мукамал сохтани қонунгузорӣ мебошад, ки муносибатҳои ба масъалаи мазкур дахлдоштаро дар шароити муосир ба танзим мебароранд.

Вазифаҳои таҳқиқот аз инҳо иборат мебошанд: таҳлили институти қобилияти ҳуқуқдории субъективии маданияи шахсони воқеӣ дар қонунгузориҳои миллӣ; муайян кардани мафҳуми қобилияти ҳуқуқдории субъективии шахсони воқеӣ ва таҳлили унсурҳои, ки мазмунҳои онро дар бар мегиранд; муайян кардани масъалаи таносуби мафҳуми қобилияти ҳуқуқдории субъективии шахсони воқеӣ бо дигар истилоҳоти ҳуқуқӣ; муайян кардани омилҳои, ки боиси тағйирёбии қобилияти ҳуқуқдории субъективии шахсони воқеӣ мегарданд ва баррасии ин тағйиротҳо; муқаррар кардани сарчашмаи ҳуқуқии проблемаҳои, ки бо фардиқунонии шахсони воқеӣ алоқаманд мебошанд ва муайян кардани роҳҳои қонунии ҳалли онҳо; таҳлили қонунгузориҳои давлатҳои хориҷа дар самти қобилияти ҳуқуқдории субъективии шахсони воқеӣ ва истифодаи меъёрҳои онҳо ҳангоми мукамал сохтани қонунгузориҳои ҚТ;

баррасии масъалаҳои бахсноке, ки ба ҳолати ба вучуд омадан ва ё катъгаштани қобилияти ҳуқуқдорӣ субъективӣ алоқаманд мебошанд; муайян кардани мазмуни қобилияти ҳуқуқдорӣ субъективӣ шахсонӣ воқеӣ ва ҳалли масъалаи амалисозии ҳуқуқҳои алоҳидаи молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ, ки ба он дохил мешаванд; гузаронидани таҳлили асосии илмӣ ва амалии масъалаҳои қобилияти амалкунии шахсонӣ воқеӣ; баррасии хусусиятҳои амалисозии қобилияти ҳуқуқдорӣ субъективӣ ноболиғон, шахсонӣ ғайриқобили амал ва ё шахсонӣ, ки қобилияти амалашон маҳдуд эътироф карда шудааст; муайян кардани нақши падидаи васӣ ва парасторӣ дар механизми амалисозии қобилияти ҳуқуқдорӣ субъективӣ шахсонӣ ғайриқобили амал ва ё шахсонӣ, ки қобилияти амалашон маҳдуд карда шудааст; асосноккунии назариявии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузори ҚТ.

Бояд ҳолисона гӯям, ки унвончӯй мақсад ва вазифаҳои таҳқиқотро дуруст ва бо донишҷӯи масъала муайян намудааст. Яке аз нишонаҳои ин гуфтаҳо сохтори диссертатсия мебошад. Диссертатсия аз номгӯӣ ихтисорот ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, 4 боб, 11 зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиётҳои истифодашуда ва интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия иборат аст.

Дар муқаддима мубрамии мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ, робитаи кор бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ, мақсад, вазифаҳо, мавзӯи таҳқиқот, марҳила, макон ва давраи таҳқиқот, асосҳои назариявӣ, методологӣ, заминаҳои эмпирикӣ, нағони илмӣ он, нуқтаҳои илмию амалии ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва дигар масъалаҳо пешбинӣ гардидааст.

Боби якуми диссертатсия таҳлили «Моҳияти қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии субъективӣ маданий шахсонӣ воқеӣ» – ро дар бар гирифта, аз ду зербоб иборат мебошад. Дар зербоби якум - «Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии субъективӣ маданий шахсонӣ воқеӣ», унвончӯй андешаҳои худро оид қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии

субъективии маданиии шахсони воқеӣ муфассал баён намудааст. Таърихи ҷаҳонии ташаккул ва рушди назарияи қобилияти ҳуқуқдории маданиии шахсони воқеӣ аз меъёрҳо оид ба мавқеи шахс дар ҳуқуқи хусусии римӣ сарчашма мегирад. Тақомули олӣ, дақиқӣ ва умқи ин муқаррарот мазмуни онҳоро дар тамаддуни ҷаҳонӣ муайян намуданд ва бо гузашти солҳои зиёд, масъалаҳои вобаста ба қобилияти ҳуқуқдории шахсони воқеӣ, дар низомҳои гуногуни ҳуқуқӣ амалан дар ҳамон шакле, ки аз ҷониби ҳуқуқшиносони римӣ тасвир шуда буданд, танзим мегарданд.

Дар зербоби дуюм масъалаҳои «Муқаррароти асосӣ оид ба қобилияти амалкунии маданиии шахсони воқеӣ» таҳлил шудааст. Мафҳуми қобилияти амалкунӣ, ки дар қ. 1 м. 22 КМ ҚТ оварда шудааст ва он ҳамчун қобилияти шахс ҷиҳати бо ҳаракатҳои худ ба даст овардан ва амалӣ намудани ҳуқуқҳои маданӣ ва барои худ ба вучуд овардани уҳдадорихои маданӣ ва иҷрои онҳоро муқаррар кардааст, қомилан рост меояд. Қобилияти амалкунӣ аз унсурҳои зерин иборат мебошад: қобилияти бастанӣ аҳд – қобилияти ихтиёронӣ бастанӣ аҳд аз ҷониби шахс, тавассути он (бастанӣ аҳд) ҳуқуқи уҳдадорихои нав пайдо кардан; қобилияти деликтӣ – қобилияти шахс барои зарари расонидааш бо ҳаракатҳои зиддиҳуқуқӣ ҷавобгар будан.

Дар КМ ҚТ имконияти маҳдуд сохтани қобилияти амалкунии ноқобилгон низ пешбинӣ шудааст. Тибқи қ. 4 м. 31 КМ ҚТ шарт ва тартиби қисман маҳдуд сохтани қобилияти амали ноқобилгон, ба истисноии онҳое, ки тибқи асосҳои муқаррарнамудаи қонун қобилияти амалро дар ҳаҷми пурра ба даст овардаанд, муқаррар гардидааст.

Ҷи тавре, ки маълум аст, қонунгузори амалкунанда ба сифати ин асосҳои танҳо қиморбозӣ, суистифода аз нӯшоқиҳои спиртӣ ва маводи муҳадирро муқаррар кардааст, ки чунин суистифода ҳолати худӣ шахс ва ё аъзои оилаи ӯро ба ҳолати вазнинии молиявӣ оварда мерасонад.

Боби дуюми диссертатсия - «Масъалаҳои қобилияти ҳуқуқдории шахсони воқеӣ дар ҳуқуқи маданӣ» номида шуда, аз чор зербоб иборат аст.

Дар зербоби якуми он - «Мазмуни қобилияти ҳуқуқдории субъективии маданӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон» муайянсозии лаҳзаи нахустини қобилияти ҳуқуқдории маданӣ дар қонунгузории амалкунанда, ба андешаи унвонҷӯй, мавриди тағйиротҳои ҷиддӣ қарор нагирифт. Дар қ. 2 м. 18 КМ ҚТ муқаррар гардидааст, ки: «Қобилияти ҳуқуқдории шахсони воқеӣ аз лаҳзаи таваллуд ба вучуд омада бо марғ қатъ мегардад». Таҳлили қонунгузории амалкунанда оид ба ғайримаксаднок будани ворид намудани тағйирот оид ба муайянкунии он, ки қобилияти ҳуқуқдории шахси воқеӣ аз лаҳзаи бавучудоии ҷанин пайдо мешавад, шаҳодат медиҳад. Якум, лаҳзаи пайдошавии ҷанин ба муайянсозии аниқ ниёз надорад; дуюм, ҷавоби ягона ба саволи ин, ки аз кадом лаҳза ҳаёти инсон пайдо мешавад, вучуд надорад; сеюм, ҳолате нораво аст, ки дар раванди он шахсони воқеӣ ба ҳайси субъектони ҳуқуқ дар ҳолатҳои гуногун ба қайд гирифта мешаванд: ё ба сифати ҷанин, ё ба сифати тифли навзод.

Дар зербоби дуюми он - «Масъалаҳои муҳраи ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ ва дигар неъматҳои ғайримоддӣ дар таркиби қобилияти ҳуқуқдории маданияи шахсони воқеӣ», ақидаҳои муаллиф оид ба ҳуқуқ ба ҳаёт ва саломатӣ баёнгардида, ба ҳуқуқ ба дахлнопазирии шахсӣ алоқаи ногуастанӣ дорад, ки норавоии ҳама гуна дахлатро аз берун ба соҳаи фаъолияти ҳаётии фардии субъект тақозо мекунад ва дахлнопазирии ҷисмонӣ ва рӯҳии шахсро дар бар мегирад.

Дар зербоби сеюми он - «Масъалаҳои ҳуқуқҳои молумулкии шахсони воқеӣ» таҳлил шудааст. Чуноне ки муаллиф қайд мекунад, дар қонунгузории амалкунанда доираи ҳуқуқҳои молумулкии ба шахсони воқеӣ тааллуқдошта бағоят васеъ карда шуд, ки ҳар кадоми он на танҳо барои амалисозии пурраи захираи билқувваи шахсӣ дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсонӣ, балки барои инкишофи ояндаи иқтисодии ватанӣ воқеан зарур мебошад.

Зербоби чорум ба «Масъалаҳои асосии ҳуқуқҳои истисноӣ ба натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ» бахшида шудааст. Дар байни ҳуқуқҳои маданӣ, қайд мекунад муаллиф, ки муҳтавои қобилияти ҳуқуқдории шахсони воқеиро ташкил медиҳанд, ҳуқуқ ба натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ ҷойи махсусро ишғол менамояд, ки бо махсусияти табиати ҳуқуқи онҳо, инчунин вижагии механизми амалишавии онҳо, ҳимояи онҳо вобастагӣ дорад.

Боби сеюми диссертатсияи мазкур ба омӯзиши илмию амалии қобилияти ҳуқуқи маданияи ноболиғон бахшида шудааст, ки аз ду зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби якуми он, ки «Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии маданияи ноболиғон» номида шудааст, ба ақидаи муаллиф қ. 2 м. 29 КМ ҚТ дар худ як навъ ихтилофе дорад: аз як тараф, ба хурдсолон ҳуқуқи бастанӣ аҳдҳои хурди маишӣ, аз тарафи дигар бошад – аҳдҳои вобаста ба ихтиёрдории воситаҳои барои мақсадҳои муайян ё барои ихтиёрдории озод пешбинигардида дода шудааст. Агар бо ақидае розӣ шавем, ки воситаҳои пулии аз ҷониби падару модар ё шахсони сеюм пешниҳодгардидаро ихтиёрдорӣ карда, хурдсол ҳуқуқ дорад, танҳо муомилотҳои хурди маишӣ бандад, тафриқаи қонунии намудҳои номбаргардидаи аҳдҳо ҳама гуна мазмуни худро гум мекунад, бинобар ин ба аҳдҳо оид аз ҷониби хурдсолон ихтиёрдорӣ намудани воситаҳои пулӣ бояд ҳар гуна аҳдҳои ҳуқуқи маданӣ дохил карда шаванд, ба ғайр аз онҳое, ки ба тасдиқи нотариалӣ ё бақайдгирии давлатӣ ниёз доранд, дар ҳоле ки ҳамаи ҷавобгариҳои ҳуқуқи маданӣ аз рӯи чунин аҳдҳо ба зиммаи намояндагони қонунии кӯдакон гузошта мешавад.

Агар хурдсол зарарро ҳангоме расонида бошад, ки ӯ таҳти назорати шахси амалисозандаи ҳамин назорат дар асоси шартнома қарор дошт, ин шахс ҳамчунин барои зарари аз ҷониби кӯдак расонидашуда ҷавобгар аст, агар исбот накунад, ки зарар бе гуноҳи ӯ содир шудааст. Дар меъёри мазкур ҷалби фаъолони шахсони пешниҳодкунандаи хизматрасониҳои мутобик ба ҷараёни тарбиявӣ ва таълимӣ ифодаи худро ёфтааст. Дар баробари ин ҷавобгариҳои субъектони номбаргардида барои зарари аз ҷониби парасторони

хурдсоли онҳо расонидашуда, ҳангоме, ки онҳо дар зери назорати онҳо қарор доштанд, бояд новобаста аз он ки муносибати онҳо бо волидони кӯдак бо шартномаи меҳнатӣ ё шартномаи ҳуқуқӣ оид ба расонидани хизматрасониҳои муздноки тарбиявӣ ё таълимӣ ба расмият дароварда шудааст, бояд ба вуҷуд ояд.

Дар зербоби дуюми ҳамин боб - «Қобилияти ҳуқуқдориҳои субъективии ноболиғон дар муносибатҳои иттилоотӣ» таҳлил гардида, муаллиф ақидаҳои худро баён кардааст. Ба ақидаи унвончӯй меъёрҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ ҳангоми танзими муносибатҳо дар соҳаи ҳифзи неъматҳои ғайримоддӣ, ҳуқуқҳои молумулкӣ, ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ дар соҳаи иттилоотӣ татбиқ мегарданд. Ин ҳуқуқ ба шаъну шарафи шахсият, ҳуқуқ ба ҳифзи обрӯ ва эътибор, обрӯи корӣ, дахлнопазирии ҳаёти шахсӣ, сирри шахсӣ ва оилавӣ, ҳуқуқ ба ном, ҳуқуқи муаллифӣ, дигар ҳуқуқҳои шахсии ғайриамволӣ ва дигар неъматҳои ғайримоддӣ, ки бо истехсолот, коркард ва истифодаи иттилоот алоқаманд мебошанд. Меъёрҳои диспозитивии иттилоотӣ-ҳуқуқӣ хусусияти худро доранд, ки бо вижагиҳо ва хислати иттилоот ва объектҳои иттилоотӣ муайян карда мешаванд ва онҳо аз дигар меъёрҳои хусусияти диспозитивидошта фарқ мекунанд.

Барои тағйири ҳолати бавучудомада оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои ноболиғон дар соҳаи иттилоотонӣ ва овардани он тибқи талаботи уҳдадорҳои байналмилалӣ Тоҷикистон, ба андешаи довталаб, ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қонун дар бораи воситаҳои матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма (минбаъд - ВАО) бо дарназардошти ҳолатҳои зерин зарур аст: манъ кардани интишори ахбор ва маводи хусусияти шахвонидошта дар ВАО, ки ба сифати шахвонӣ ба кайд гирифта нашудаанд, аз ҷумла, ба пахш намудани барномаҳои махсусгардонидашудаи телевизион ва радио, ки хусусияти шахвонӣ дорад, бидуни рамзӣ кардани сигнал; додани таърифи мафҳуми «суиистифодаи озодии ахбори умумӣ», тибқи усул ва меъёрҳои ҳуқуқи

байналмилалӣ, Конститутсияи ҚТ ва муқаррароти қонунгузорию маданияи ҚТ. Аз ҷумла, муқаррар намудани имконнопазирии вайрон кардани меъёрҳои ахлоқи ҷамъиятӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои шахсони дигар хангоми интишори иттилооти оммавӣ; дар ВАО манъ намудани интишори ахбор ва маводи дорой муҳтавои натуралистӣ ва бешармона ё тасвири ҷисми инсон, олооти ҷинсӣ, амалҳои шахвонӣ, ки ба меъёрҳои ахлоқӣ ва одобии ҷомеаи тоҷикон ихтилофдоранд; муқаррар намудани ҷавобгарии комилан мувофиқ барои суиистифода аз озодии иттилооти оммавӣ, дар интишори ахбор ва маводи хусусияти шахвонидошта дар ВАО, ки ба сифати шахвонӣ ба қайд гирифта нашудааст.

Боби чоруми диссертатсия - «Қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ» номида шуда, аз се зербоб иборат аст.

Дар зербоби якуми он - «Маҳдуд кардани қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ ва қатъ гардидани он» ҳолатҳои маҳдуд ва қатъ гардидани қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ таҳлил шудааст. Дар низоми омилҳои таъсиррасонанда ба ҳуқуқдории субъективии шахсони воқеӣ, вазъи саломатии психологӣи шахсони воқеӣ аҳамияти асосӣ дорад, инчунин аз ҷониби ӯ машғул шудан ба қиморбозӣ, суиистифода гардидани нӯшоқиҳои спиртдор ё маводи нашъадор, чунки маҳз бо ин ҳолатҳо чун анъана эътирофи ғайриқобилиамал ва қобилияти амалкунии маҳдуди шахси воқеӣ вобаста аст. Дар баробари ин, новобаста аз он ки дар қонунгузорию амалкунанда муқаллаф будани шахс вобаста ба синну сол, хурдсолон, ба синни шашсолагӣ нарасида қайд нагардидааст, онҳо ғайриқобилиамал ҳисобида мешаванд, чунки ҳамаи аҳдҳоро аз номи онҳо метавонанд танҳо падару модари онҳо, фарзандхондагон ё парасторони онҳо банданд. Сохтори мазкури қонунгузорӣ баъзе муаммоҳоро ба вуҷуд меоварад: агар ба муқаррароте истинод намоем, ки хурдсолони то синни шашсола наметавонанд ҳатто аҳдҳои хурди маишӣ банданд, чунин аҳдҳоро бояд беътибор ҳисоб кард, ҳарчанд дар амалия ноболиғон метавонанд ин амалро содир кунанд ва дар ҳақиқат хариду фурӯши чаканаро бо рӯхсат ва супориши

падару модар ё намояндагони дигари қонунӣ метавонанд содир намоянд. Барои ҳалли коллизияи мазкур мумкин аст ё меъёр оид ба эътирофи далели аз ҷониби хурдсолони то шашсола содир гардидани аҳдҳои хурди маиширо қонунан мустаҳкам кард, ё ин қўдақонро тобеи иродаи намояндагони қонуниашон ҳисоб кард. Аз нуқтаи назари механизми изҳори ирода ҳолати охири қобили дастгирӣ ҳисоб карда мешавад, чунки маҳз намояндагони қонунӣ намуд ва ҳислатҳои асосии аҳдҳои аз ҷониби хурдсолон содиршавандаро муайян мекунад.

Мутобиқи қ. 1 м. 30 ҚМ ҚТ суд шаҳрвандеро, ки дар асари бемории рӯҳӣ ё камақлиаш мазмуни амали худро дарк ё онро идора карда наметавонад, ғайриқобилиамал эътироф мекунад. Ҳамин тариқ, барои эътирофи ғайриқобилиамалии шахс тавъамкунии меъёрҳои ҳуқуқӣ ва тиббӣ зарур аст. Меъёри ҳуқуқӣ дар ноқобилии шахс оид ба фаҳмидани мазмуни амалҳои худ ва идора кардани он фаҳмида мешавад. Ҳарчанд ҚМ ҚТ натиҷаи вайроншавии психологиро ҳамчун алтернативаи намудҳои номбаргардидаи рафтор арзёбӣ мекунад, аммо дар амалия шаҳрванд, чун қоида, дар як вақт ҳам мазмуни амалҳои худро намефаҳмад ва ҳам наметавонад онро идора кунад. Меъёри тиббӣ дар он ифода мегардад, ки ҳолати бавучудода ба ихтилофоти психологии шаҳрванд тавсиф карда мешавад. Ташҳиси мутобиқ мувофиқи стандартҳои байналмилалии маъмул монда мешавад ва наметавонад танҳо ба норозигии шаҳрванд бо арзишҳои дар ҷомеа қабулгардидаи ахлоқӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ ё динӣ асос ёбад, ё ба дигар сабабҳо, ки бевосита бо ҳолати саломатии психологии ӯ алоқаманд нестанд, ҳарчанд чунин тамоюл дар даврони шӯравӣ васеъ паҳн гардида буд. Барои ташҳиси ҳолати шаҳрванд воситаҳо ва методҳои тиббӣ истифода бурда мешаванд, ки бо тартиби муқарраркардаи қонунгузори ҚТ оид ба тандурустӣ иҷозат дода шудаанд, зимнан таҳлили муқаррароти мутобиқи қонун имкон медиҳад хулоса кард, ки ихтилофоти муваққатии фаъолияти

психологӣ наметавонанд ба сифати асос барои эътирофи ғайриқобилиамал будани шахс баромад кунанд.

«Нақши васӣ ва парасторӣ дар татбиқи қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ» - дар зербоби дуюм қушода шудааст. Масъалаи қаблан баррасигардидаи вижагиҳои ҳуқуқдории субъективии ноболиғон, шахсони ғайриқобилиамал ва дорои мукаллафии маҳдудгардида, ки нисбат ба онҳо маҳдудият ва мамнунбӯиятҳои сершумори қонунӣ муқаррар карда шудаанд, боиси зарурати мантиқии таҳлили ниҳодҳои васоят ва парасторӣ бо мақсади муайянсозии нақши онҳо дар механизми амалисозии қобилияти амалкунии доираи номбаршудаи шахсони воқеӣ мегардад. Лозим ба ёдоварист, ки зарурати мусоидат дар амалисозӣ ва ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахрвандоне, ки қобилияти пурраи амал надоранд, муддатҳои қабл дарк гардида буданд. Ҳамин тавр, сарчашмаҳои зиёд оид ба танзими дақиқи муносибатҳои мазкур дар ҳуқуқи хусусии римӣ шаҳодат медиҳанд (Дигести Юстиниан). Ба ин проблема ҳам қонунгузории миллӣ ва ҳам хориҷии давраҳои гузашта тавачҷуҳ кардаанд, зимнан дар ҳамаи давраҳои инкишофи ниҳодҳои мазкур ба мафҳуми он, яқум, асосҳои муқарраркунӣ ва қатъкунии васоят ва парасторӣ ва дуюм, ҳаҷми ҳуқуқҳои ба васиён (парасторон) таалуқдошта ва ҳудуди амалисозии онҳо аҳамияти асосӣ дода мешуд. Тафсири васоят (парасторӣ) ҳамчун шакли махсуси ғамхорӣ иҷтимоӣ наздик ба концепсияи зикршуда ва маъмул фаҳмида мешавад, яъне фаъолият оид ба таъмини талаботи шахсони ниёздошта ба ғамхорӣ субъекте, ки аз ҷониби давлат дар шахсияти мақомоти он амалӣ мегардад, инчунин аз ҷониби ташкилот ва шахрвандони алоҳида, аз ҷумла аз ҷониби аъзои оилаи ин шахс, азбаски он наметавонад пурра ва қисман мустақилона ин функцияҳоро амалӣ созад. Маҳз равиши мазкур дурусттар ба назар мерасад, дар ҳолате ки қонунгузории миллӣ тақрибан аз васояти музднок даст кашид, презумпсияи иҷрои ройғони уҳдадорӣ ба васӣ вогузоргардида ро муқаррар карда ва ғамхорӣ дахлдорро ба шахсони моликият надошта, ки даромад биёранд ва объекти рента шаванд, таъмин намудааст.

Мазмуни муҳимро ҳамчунин муайянсозии табиати ҳуқуқии муносибатҳои бо воқеияти ҳуқуқии мазкур бавучудоянда, дорад, ки мувофиқи қонунгузори амалкунанда ба намудҳои зерини муносибатҳои ҳуқуқӣ чудо мешаванд: 1) байни васиён (парасторон) ва аз ҷониби шахсони мазкур парасторишаванда (таҳти васоят қарордошта); 2) байни васиён (парасторон) ва шахсони сеюм, ки дар он уҳдадорҳои онҳо оид ба содири амалҳои ҳуқуқӣ ба манфиати шахси таҳти васоят қарордошта амалӣ мегардад ва тавассути он алоқаи ҳуқуқии «шахси таҳти васоят – шахсони сеюм» имконпазир мегардад, яъне қобилияти амалкунии субъектони таҳти васоят қарор дошта амалӣ мегардад; 3) байни васиён (парасторон) ва мақоми васоят ва парасторӣ, ки дорои ваколатҳои васеъ барои амалисозии назорат барои иҷроиши бояду шояди уҳдадорҳои ба зиммаи онҳо гузошта шуда, аз ҷониби шахсони номбаргардида мегардад.

«Аҳамияти патронаж дар татбиқи қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ» - дар зербоби сеюм мавриди таҳлили объективона гардидааст.

Яке аз масъалаи муҳим, ин табиати ҳуқуқии сарпарастӣ (патронаж) мебошад, ки дар м. 42 КМ ҚТ мустаҳкам гардидааст. Дар баробари он, ки аз нуқтаи назари лингвистикӣ дар КМ ҚТ истифода шудани истилоҳи мазкур ба назар намерасад, дар луғатҳо он ҳамчун расонидани ёрии доимии табобатӣ-профилактикӣ ба кӯдакони навзод ва баъзе истилоҳҳои дигари беморон таъриф карда мешавад. Патронаж аз калимаи латинӣ (*patronus* – ҳимоячӣ, ҳомӣ) гирифта шуда, ҳифзи манфиатро мефаҳмонад.

Хусусияти ин шакли парасторӣ дар он ифода меёбад, ки патронаж нисбати шахрванди болиғи қобили амал ба ҳисоб меравад, ки вобаста ба вазъи саломатӣ наметавонад мустақилона ҳуқуқҳои худро амалӣ ва ҳифз намояд, уҳдадорҳои худро иҷро кунад. Вазъи саломатӣ вобаста ба беморӣ, ноқисҳои ҷисмонӣ, беқувватӣ вобаста ба пиронсолӣ алоқаманд аст.

Аз мазмуни м. 42 КМ ҚТ бармеояд, ки бо хоҳиши шахси воқеии болиғи қобили амале, ки бо сабаби вазъи саломатиаш ҳуқуқи худро мустақилона татбиқу ҳимоя ва вазифаҳояшро иҷро карда наметавонад, мумкин аст барои ӯ парасторӣ дар шакли ҳомӣ (патронаж) муқаррар карда шавад. Муқаррар

намудани хомӣ (патронаж) боиси маҳдудшавии ҳуқуқи шахси таҳти парасторӣ намегардад.

Парастори (ёвари) шахрванди болиғи қобили амалро мақоми васоюту парасторӣ танҳо бо ризоияти чунин шахрванд таъин карда мешавад.

Парастор (ёвар) молу мулки шахси болиғи қобили амали таҳти парасториаш қарордоштаро дар асоси шартномаи супориш ё идораи ваколатӣ, ки бо шахси таҳти парасторӣ баста шудааст, ихтиёрдорӣ мекунад. Аҳдҳои маишӣ ва аҳдҳои дигареро, ки ба таъмин ва қонеъ гардонидани талаботи шахси таҳти парасторӣ равона гардидаанд, парастор (ёвари)-и ӯ бо ризоияти шахси таҳти парасторӣ анҷом медиҳад.

Проблемаҳои истилоҳӣ ва муаммоҳои бо онҳо алоқаманди илмӣ ва амалӣ пас аз мустаҳкам намудани патронаж дар КМ ҚТ ҳамчун шакли парастории шахсони ноболиғи мукаллаф, ки бинобар вазъи саломатӣ наметавонанд мустақилона ҳуқуқҳои худро амалӣ созанд ва ҳифз кунанд ва уҳдадориҳои худро иҷро кунанд. Печидагии муайянро дар танзими мафҳумҳои баррасишаванда қонунгузории инкишофёбанда ворид намуд, ғояи тарбияи патронатии кӯхнаро зинда карда, вале равиши ягонро ба муайянсозии мазмуни он таъмин накардааст. Дар санадҳои гуногуни қонунгузорӣ патронат ҳамчун шакли махсуси ҷойгирсозии кӯдакон-ятимон фаҳмида мешавад, ки метавонад ҳамчунин дар доираи хонаи кӯдакон амалӣ скарда шавад ва дар асоси шартнома бо шахси мушаххас, ки нисбат ба ӯ ҳуқуқ ба подоши дахлдор эътироф карда мешавад. Дар маҷмӯъ ҳалли масъалаи мазкур дар мустаҳкамсозии қонунӣ дар КМ ҚТ ба ҷойи патронаж падидаи патронат ҳамчун шакли универсиалии шартномавӣ мебошад, парасториро на танҳо аз болои шахсони ноболиғи мукаллаф дар бар мегирад, ки бинобар вазъи саломатӣ дар мусоидат ба амалисозии ҳуқуқҳояшон ва иҷрои уҳдадориҳошон ниёз доранд, балки аз болои шахсони ноболиғе, ки бе парастории падару модар мондаанд. Намуди сеюми патронат бояд патронати постинтернатӣ гардад, ки дар санадҳои зиёди қонунгузорӣ мустаҳкам шудааст ва барои мутобиқшавии постинтернатии кӯдакони бе парастории падару

модар монда, инчунин шахсон аз зумраи кӯдакон-ятимон дар синни аз 18 то 23 солагӣ, нигаронида шавад.

Дар хулосаи таҳқиқоти гузаронидашуда бо 26 пешниҳод ва 5 тавсияҳои амалӣ чамъбаст шудааст, ки асоси эътимодноки илмӣ доранд.

Ҳамзамон дар диссертатсия ақидаҳое ҷой доранд, ки онҳо шарҳу асоснокунии махсусро тақозо доранд. Масалан, ба андешаи муаллиф дар ҳуқуқи маданӣ ҳастии инкишофёфта ва тавозун дар байни «ман» ва «мо» инъикос мегардад. Маданӣ будан тибқи ин ду ҷабҳаи асосӣ, аз як ҷиҳат озодӣ ва аз ҷиҳати дигар масъулият аст. Одами маданӣ интиҳоби дуруст дорад (сах. 93 дис.). Саволе дорам, ки «интиҳоби дуруст» чист? Ва онро ки муайян мекунад?

Вобаста ба манфиати устуворсозӣ ва пойдории муомилоти маданӣ, таъмин ва ҳифзи ҳуқуқҳои субъективӣ ва манфиатҳои қонунии иштирокчиёни он лозим аст, муҳлате, ки барои ғавтида эълон намудани шахс зарур аст (қ. 1 м.46 КМ ҚТ) бетағйир нигоҳ дошта шавад, чунки бо имкониятҳои муосири иртибототӣ муҳлати сесола кофӣ аст, ки шахрванд аъзои оилаи худ ва дигар шахсонро оид ба ҷойи будубоши худ огоҳ намояд (сах. 152 дис.). Агар шахси воқеӣ чунин имконият надошта бошад?

Ба андешаи унвонҷуӣ ноболиғи ба синни шонздаҳрасида, мумкин аст пурра дорои қобилияти амал эълон карда шавад, агар ӯ аз рӯи шартномаи меҳнатӣ кор кунад, аз ҷумла тибқи созишнома, ё бо розигии волидон, фарзандхондагон ё парасторон хоҳиш дорад, ки ба ғавтияти соҳибкорӣ машғул шавад (сах. 229 дис.). Дар назари аввали ин меъёр позитивӣ менамояд. Вале истифодаи ғаразноки он вучуд дорад. Ин ғараз дар чи зоҳир мегардад? Чӣ ноболиғ ҳуқуқ ба кӯдакӣ надорад?

Саволу монолоғи ман арзиши илмии диссертатсияро коста намекунад. Балки далели он аст, ки илм бе баҳс вучуд дошта наметавонад.

Ҳамин тавр, матни диссертатсия ва автореферати он мутобиқат доранд. Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда,

пешниҳодҳо ва нуктаҳои илми ба ҳимоя гузошташуда навгонӣ доранд, дар шароити Тоҷикистон татбиқшаванда мебошанд. Номи диссертатсия ва мазмуни он ба шиносномаи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ) мутобиқ мебошад. Дар он талаботҳои одоби илмӣ ва иқтибос риоя карда шудаанд.

Дар асоси омилҳои болозикр хулоса намудан мумкин аст, ки диссертатсияи Курбонализода Нурулло Шамсулло дар мавзӯи «Масъалаҳои субъекти ҳуқуқи маданӣ будани шахсони воқеӣ: ҷиҳатҳои назариявӣ ва амалӣ дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илми доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ) ба талаботҳои бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30 – юми июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мутобиқат дорад, инчунин муаллифи диссертатсия арзандаи дараҷаи илми дарёфтшаванда мебошад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори
кафедраи ҳуқуқ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии
Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: Раупова М. Т.

“Имзои Раупова М. Т.- ро тасдиқ мекунам”

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси Академияи
идоракунии давлатии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳамидов Ш.

15.05.2023

Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, куч. Саид Носир, 33.
Телефон: +992 (37) 224-17-86. Факс: (37) 224-17-86. Email: info@apa.tj